Лекція: Філософсько-соціологічна традиція вивчення конфліктів (2 год)

Основні навчальні категорії до теми: конфліктологія, конфліктні відносини, соціально-психологічний клімат, співробітництво.

План.

1.Конфліктологія – інтегративна галузь наукових знань про конфлікт.
2.Передумови формування конфліктологічних ідей. Еволюція філософських уявлень про конфлікт.
3. Розгортання конфлікту у часі.

1.Конфліктологія – інтегративна галузь наукових знань про конфлікт.

Конфлікти існували завжди, починаючи з тих часів, коли люди почали усвідомлювати свої взаємини з навколишнім світом. Становлення конфліктології пов'язане з практикою керування суспільними і груповими відносинами. Загальноприйнятого визначення конфліктології у сучасній науці також ще не склалося. Одні вбачають у ній відносно самостійну галузь наукових знань, яка виникла на стику філософії, соціології, психології та навіть психіатрії. Інші вважають її комплексною науковою дисципліною, яка поєднує в єдину систему не пов'язані між собою дослідження конфлікту, які ведуться в рамках військових наук, історії, педагогіки, політології, правознавства, психології, філософії та деяких інших наук. Становлення конфліктології зумовлене насамперед високою суспільною потребою у пізнанні конфліктів та способів їхнього врегулювання. Водночас ще й досі дискутується питання про те, чи існує конфліктологія як самостійна галузь наукових знань. Значення конфліктології як самостійної та орієнтованої на практику інтегративної та міждисциплінарної галузі наукових знань постійно зростає. Це зумовлено тим, що вона допомагає прогнозувати та попереджати серйозні соціальні потрясіння, знижувати їхню гостроту, розв'язувати суперечності, які виникають між людьми. Конфліктологія ґрунтується на підходах та методах різних наук, насамперед філософії, соціології та психології. При цьому кожна з наук розглядає конфліктологію з погляду власного предмета вивчення конфліктів та методів, які вона для цього застосовує.

У межах філософії конфліктологія – це галузь наукових знань про шляхи та способи передбачення, попередження і подолання суперечностей у житті суспільства, держави. У соціології під конфліктом розуміють крайній випадок загострення соціальних суперечностей різних соціальних спільнот. Учені, які займаються дослідженням виробничих конфліктів, стверджують, що в одних умовах конфлікт стимулює самоорганізацію системи, сприяє досягненню цілей ефективними засобами, а в інших – призводить до нестабільності, дезорганізації та руйнування системи. З погляду психології конфліктологія – це галузь

наукових знань про шляхи та способи передбачення, попередження, подолання суперечностей у взаєминах між окремими людьми, групами, об'єднаннями та їхня гармонізація. Різні галузі психології по-різному розуміють конфлікти. Зокрема, у соціальній психології конфлікт – це суперечність, яка виникає між людьми, породжується проблемами особистого та соціального життя, суперечностями інтересів, поглядів, соціальних установок людей. У працях із психології управління розглядають руйнівні конфлікти, які дезорганізують нормальний хід комунікацій у трудових колективах та групах на виробництві. Економічна психологія аналізує конфлікт генні ситуації, викликані перетворенням економіки, виробничих процесів, руйнуванням стереотипів виробничих відносин. Отже, з одного боку, конфліктологія – інтегративна міждисциплінарна наука, у якій суттєве місце займають психологічні знання та методи. З іншого боку, у різних галузях психології та у професійній психологічній діяльності важливе значення мають психологічні проблеми та аналіз конфліктів, особливості конфліктного реагування та поведінки у конфліктах, продуктивне перетворення та подолання, а також конструктивне розв'язання конфліктів.

Конфліктологія – це відносно нова та специфічна галузь наукових знань, яка вивчає теорію та практику попередження і розв'язання конфліктів. Її знання можна вважати одним із способів гармонізації людських стосунків. Водночас зазначимо, що знання конфліктології, а для психолога – психології конфлікту, соціального працівника – різновидів конфліктів – підвищує рівень професійної компетентності спеціалістів, сприяє виробленню у них усвідомленого ставлення до складних ситуацій у професійному житті та побуті, а відтак дає змогу більш зважено та грамотно підходити до вирішення різноманітних проблем.

2. Передумови формування конфліктологічних ідей. Еволюція філософських уявлень про конфлікт.

Виникнення конфліктології як відносно самостійної теорії та практики в кінці 50-х років 20 століття передував тривалий період формування, накопичення і розвитку конфліктологічних ідей та поглядів. Спочатку це відбувалося у межах філософії, а пізніще – соціології, психології та інших наук. У зв'язку з цим доцільно проаналізувати еволюцію наукових уявлень про конфлікт. Конфлікти супроводжують всю історію розвитку людства. Навіть сам потік історії рухається у мінливих руслах конфліктів. Однак цей потік містить і певні якісно відмінні, визначальні етапи.

Уважний погляд на історію розвитку цивілізації відкриває разючий факт: до нас існувала величезна кількість народів, культур та цивілізацій, про які ми сьогодні маємо досить приблизне уявлення. Серед загиблих народів є такі, самі назви яких практично нам нічого не кажуть ні про місце їхнього життя, ні про особливості їхнього світосприймання, культури, релігії та науки. Конфлікти з'явилися разом з першими людськими спільнотами. Вони були звичайними, повсякденними явищами і протягом тривалого часу не становили об'єкт наукового дослідження. Одна з перших пам'яток, яка дає уявлення про способи

вирішення конфліктів у стародавньому світі – ***закони царя Хамурапі:*** дотримання визначених правил дало змогу викорінити міжусобові війни, поліпшити становище країни та позбавити людей від страху. Метою проголошення законів було встановлення соціальної справедливості: « щоб сильний не чинив утиску слабшому, щоб надати справедливість сироті і вдові, щоб у Вавилоні судити суд країни, виносити рішення країни та гнобленим надавати справедливість. Нехай засяє у країні моя справедливість». Однак аналіз цих законів показує їхню суворість, а іноді і жорстокість.

У пам'ятці давньоіндійської філософії – законах Ману – також знаходимо вказівки на способи розв'язання спорів між людьми: «У судових справах мають допускатися свідки, гідні довіри за різниці (у свідченнях) свідків цар має віддати перевагу більшості, за рівності – наділеним видатними якостями, при різниці між різними – брахманам». Цікавими є погляди Конфуція. Головною серед моральних заповідей, залишених нащадкам, є: «Перебуваючи поза домом, тримайте себе так, ніби ви приймаєте почесних гостей. Користуючись послугами людей, поводьте себе так, ніби здійснюєте урочистий обряд. Не робіть іншим того, чого не бажаєш собі, і тоді в державі і в сім'ї до тебе не будуть відчувати ворожості». Однак він вказує і на спосіб запобігання конфліктам: «Будьте суворими до себе і поблажливими до інших. Так Ви відгородите себе від людської ворожості»

Якщо звернутися до уявлень давньогрецьких філософів, то насамперед варто пригадати Анаксимандра (611 – 546 рр. до н.е) . Він вважав: речі виникають не через гру стихій, а через те, що у вічному русі виявляються протилежності. Саме цей філософ чи не першим звернув увагу на роль протилежностей, суперечностей у розвитку.

Цікавими є також праці Геракліта (540 – 80 рр. до н.е) . У його вченні основою наук є логос, який означає загальний закон буття, основу світу. Геракліт стверджує: все здійснюється за логосом, який є вічним, загальним і необхідним. Вища мета пізнання – це пізнання логосу, а разом з тим пізнання вищої єдності свтобудови і досягнення вищої мудрості, бо ознака мудрості – це здатність погодитися з твердженням логосу, що все єдине. Логос у Геракліта – це закон Всесвіту, згідно з ним все абсолютно змінне, у світі нічого не повторюється, все минуще та одноразове – «усе тече».

Геракліт є одним із перших філософів, хто помітив, що одне й те саме є водночас відмінне і навіть протилежне. Він вказував, що суттєва зміна – е зміна в свою протилежність, що одна протилежність виявляє цінність іншої, суперечність зближує протилежності. І. Гераклітівський вогнеголос притаманний не тільки всій світобудові, а й людині, її душі. Загальною закономірністю руху речей та явищ є боротьба протилежностей, а тому все відбувається через боротьбу та з необхідності. Гераклітовим уявленням суперечать думки «батька історії» Геродота (490 – 425 рр. до н.е) . Він вважав, що немає людини настільки нерозумної, яка віддавала б перевагу війні перед

миром, оскільки у мирний час сини ховають батьків, а під час війни – батьки синів.

Цікавими є також погляди іншого давньогрецького філософа – Платона. У його уявленнях основним джерелом особистих та суспільних бід постає війна. Ворожнечу між своїми він називає розбратом, а з чужими – війною. У давні часи, за Платоном, не було ні війн, ні розбрату, і такий устрій супроводжувало багато гарних речей: люди у такі часи любили одне одного і ставилися одне до одного доброзичливо, вони були більш цілісними та мужніми, а заразом і розсудливішими і справедливими. Проте в ідеальній державі, за Платоном, є воїни, які готові будь-якої миті виступити у похід на захист своєї країни.

У Платонових «Діалогах» також є вказівки і на властиві людині внутрішні суперечності: у душі людини є два начала, які відрізняються одне від одного – «одне з них, за допомогою якого людина здатна міркувати, ми називаємо розумним началом душі, а інше, через яке людина закохується, відчуває голод чи спрагу і буває охоплена іншими бажаннями, ми називаєм началом нерозумним і охочим, близьким другом усякого роду задоволення і насолод.»

Найвищим досягненням античної філософії можна вважати праці Аристотеля (384 – 322 рр. до н. е) . Серед проблем, які його цікавили, - природознавство, астрономія, політика, економіка та психологія. «Людина, яка є частиною держави, за своєю природою істота політична, а поза державою може існувати або недорозвинена морально істота, або надлюдина. Той, хто живе поза суспільством. Лише людина серед усіх живих істот наділена мовою, завдяки якій може виражати свої почуття, і лише людина з-поміж інших живих істот здатна сприймати поняття добра і зла, справедливості і несправедливості. Це і створює основу сім’ї і держави.

Щодо філософії Стародавнього Риму, то на увагу заслуговують насамперед погляди відомого оратора Марка Тулія Цицерона (106 – 43 рр. до н.е). Він вважав найжалюгіднішою справою битися мечем, чинячи беззаконня і страждаючи від них. Понад усе Цицерон цінував мир та спокій, однак у своїй праці «Про державу» висунув тезу про справедливу та благочестиву війну, яку можна вести з метою помсти за завдане зло та вигнання з країни загарбників.

Сенека у своїх «Моральних листах до Луцилія» радив так: «Найкорисніше – обходити людей, які не схжі на тебе і одержимі іншими бажаннями».

Аврелій Августин Гіппонський Блаженний (354 – 430 рр) у праці «Про град божий» досить чітко висловлював свою позицію щодо війни: « Ті, хто порушує мир, не ненавидять його як такий, а лише хочуть іншого миру, який відповідав би їхнім бажанням», що свідчить про його глибоке розуміння проблеми суспільного протистояння, що не втрачає своєї актуальності і в наш час.

Фома Аквінський у своїх трактатах, присвячених проблемам права, філософії держави та суспільства як найвищу цінність підносив справедливість.

Однак він зазначав, що війни є припустимими, але вони мають бути справедливими і санкціонованими державою.

У епоху Ренесансу увагу починає привертати внутрішній світ людини. Більш відомий як поет Франческо Петрарка (1304 – 1374), якого вважають «батьком гуманізму» також цікавився насамперед внутрішніми, етичними проблемами людини. У філософському діалозі «Моя таємниця» він розкриває глибокі внутрішні конфлікти людини і намагається вказати шляхи до їхнього вирішення. Він показує неминучість конфліктів і їхнє значення: «помірна суперечка багатьох часто приводить до істини. Тому не варто, наслідувати ледачий та млявий розум, без розбору погоджуватися з усім, ані гарячково противитися очевидній істині, що явно свідчить про сварливий характер».

Ніколо Макіавеллі (1469 – 1537), видатний державний діяч та теоретик, одним із перших спробував проаналізувати соціальні конфлікти. Заслуга його полягає у відході від релігійних поглядів на джерела суспільного розвитку. Він вважав, що конфлікти зумовлюються нестримним прагненням людей до матеріального збагачення. Макіавеллі приписував людям більше негативних якостей, аніж позитивних: « Люди завжди погані, доки їх не змусить до добра необхідність». З метою зменшення негативного впливу масштабних соціальних конфліктів потрібно навчитися ними правильно керувати: «Хто хоче жити в мирі, той мусить готуватися до війни».

Дезідерій Еразм Роттердамський (1469 – 1536) – видатний мислитель епохи Відродження у своєму творі «Війна мила тим, хто її не знав» писав: « Є в світі щастя, якого слід завжди наполегливо уникати. Треба захищатись від нього всіма засобами, відганяти його від себе з усіх сил. Цим лихом є війна. Немає воїстину речі, згубнішої, злочиннішої, небезпечнішої за неї. Вона наносить людям найболючіші рани. Вона проймає їх найбільшою огидою, будить у них невимовну відразу».

Видатний французький гуманіст Ренесансу Мішель Монтень (1533 – 1592) багато своїх роздумів присвятив людині та її гідності. Монтрень вважає, що людині потрібно виражати свої емоції, серед них і негативні, однак свій гнів треба стримувати, щоб він не став звичним явищем у стосунках між людьми. Міжособистісні конфлікти потрібно вирішувати, керуючись розумом, а не гнівом, задля забезпечення миру треба дати можливість опоненту висловити свої негативні емоції: «Буря виникає лише із зіткнення спалахів з двох сторін. Якщо одна сторона охоплена гнівом, дамо їй розрядитися, і тоді мир завжди буде забезпечений».

У своєму трактаті «Про суспільнпий договір» Жан –Жак Руссо (1712 – 1778) висловив свою думку про те, що від природи люди не є ворогами один одному, від природи вони вільні і рівні.

Надалі ідеї, які стали витоками конфліктології та психології конфлікту висувалися соціологами та економістами: А. Смітом, О. Контом, К. Марксом, Ф. Енгельсом, А. Бентлі, Е. Мейо та багатьма іншими.

Сьогодні перед психологами та конфліктологами постає проблема узагальнення накопиченого людством досвіду та пошук шляхів і способів корекції поведінки людей у конфліктах відповідно до сучасних досягнень психологічної науки.

Знання народу про конфлікти знаходить своє відображення в народній творчості. Проблеми у взаємодії людей та способи їхнього розв'язання ми можемо почерпнути із прислів'їв та приказок. Вони показують властиве нашому народу прагнення до миру та злагоди:

«Умій сказати, умій і змовчати», «Добро довго пам'ятається, а лихо ще довше», «Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся», «Ладом усе можна», «Мовчанка гнів гасить», « Не копай іншому ями, бо й сам упадеш», «Не роби комусь, що собі не мило», «Не потрібен і клад, коли у чоловіка з жінкою не лад», «Найшла коса на камінь: коса не втне, камінь не подастся», « І хороша, і вродлива, тільки шкода, що сварлива», «Згода дім будує, а не згода руйнує».

Правдоподібно, термін «конфліктологія» з'явився на території колишнього Радянського Союзу наприкінці 80-х рр., незалежно від впливу Заходу, коли виникли перші симптоми дезінтеграції Радянського Союзу спочатку в російських урядових інститутах чи близьких до них закладах. Згодом термін почав вживатися у наукових установах, інститутах АН Росії, де дістав подальший розвиток та застосування.

Перші публікації, де фігурував термін «конфліктологія», з'явились у російських виданнях у 1991—1992 рр. Проте там не було чіткого визначення ані предмета, ані галузі досліджень даної дисципліни. Далі термін поширився у більшості пострадянських держав і зокрема в Україні, де використовується і в даний час.

Термін «конфліктологія» майже відсутній у проблематиці суспільних дисциплін, що розробляються на Заході. Однак це не є свідченням того, що проблемі конфлікту там приділяється недостатньо уваги. Навпаки, природа конфлікту вивчається в рамках багатьох суспільних (і не тільки) дисциплін — соціології, політології, психології та соціальної психології, філософії, культурології, теорії міжнародних відносин, а також в математиці та теорії ігор.

Проте кожна з цих дисциплін вивчає конфлікт з точки зору своїх методологічних підходів та методів. Що стосується еклектичних підходів до вивчення конфлікту, що останнім часом розробляються західними вченими, то у кожному з них чітко домінують методи якоїсь однієї дисципліни.

Конфліктологія в українському дискурсі

Більше того, серед українських дослідників відсутнє єдине розуміння навіть змісту самого терміна «конфліктологія». Так, одними дослідниками цей термін використовується як синонім теорії конфлікту, іншими — на позначення емпіричного вивчення конфліктів, а дехто використовує його для дослідження основних закономірностей прояву конфліктів.

Термін «конфліктологія», судячи зі змісту, мав би означати наукове вивчення конфлікту (конфліктів) чи бути назвою науки про конфлікти. Як стверджується[4], при використанні цього терміну у науковій літературі, серед вітчизняних авторів досі ще немає єдиного його розуміння ані щодо проблематики досліджень, ні щодо методів вивчення цього явища.

Київські автори А. А. Ручка та В. В. Танчер одними з перших серед українських вчених почали вживати цей термін. У своєму нарисі про теорію конфлікту термін «конфліктологія» вони вживають на позначення теорії конфлікту. Для них ці поняття тотожні. «Теорія соціального конфлікту», конфліктологічна перспектива, конфліктна традиція — все це позначення найважливішого напрямку розвитку соціологічної думки.

Подібним чином цей термін використовує й І. Бекешкіна у своїй праці «Конфліктологічний підхід до аналізу суспільно-політичної ситуації в Україні». «Можна сказати, що „конфліктологічна парадигма“, яка пояснює світ як процес і результат протиборства начал, стара мов світ: подібні пояснення ми знаходимо вже у міфології»2.

У авторів підручника «Соціологія» за ред. В. М. Пічі термін «конфліктологія» з'являється у розділі «Соціологія конфлікту» спочатку у значенні «теорія конфлікту», а далі як назва окремої дисципліни, що має три рівні — загальнотеоретичний, емпіричний та проміжний. При цьому автори стверджують, що «разом з іншими спеціальними теоріями конфліктологія спирається на методологію загальної „великої“ соціологічної теорії». Проте далі автори не уточнюють, на методологію якої ж саме «великої» соціологічної теорії спирається конфліктологія. Теорію конфлікту, теорію функціоналізму чи якусь іншу? Не зрозуміло також, у якому зв'язку знаходяться «соціологія конфлікту», «теорія конфлікту» та «конфліктологія»?

Якщо відмовитись від розуміння конфліктології як дисципліни, тотожної теорії конфлікту, що є цілком обґрунтованим з методологічної точки зору, то з наведених вище визначень можна виділити два підходи до розуміння цієї дисципліни:

1. Міждисциплінарний
2. Спеціалізований.

Міждисциплінарний підхід, віддаючи перевагу соціології, виділяє дві предметні зони досліджень в рамках конфліктології — теоретичну і прикладну.

Спеціалізований, спираючись на психологічні методи аналізу, відстоює прикладний характер дисципліни. До проблемних належать також питання теоретичного характеру, які безпосердньо впливають на окреслення об'єкта дослідження. Це передусім визначення і розуміння конфлікту. Як слід розглядати конфлікт, у широкому чи вузькому значенні? Інакше кажучи, які конфлікти є предметом вивчення конфліктології? Внутрішньоособистісні, міжособистісні, внутрішньогрупові, міжгрупові, внутрішньодержавні, міжнародні тощо. Питання стоїть також про те, чи вважати конфліктом усі явища антагоністичного характеру, що існують як у свідомості індивідів та груп, так і в їхній поведінці на всіх рівнях суспільства, чи лише відкрите протиборство, зіткнення сторін? Для практиків, чиї зусилля спрямовані на безпосереднє врегулювання конфліктів, ці питання менш суттєві, проте від теоретиків вони вимагають спеціальної уваги. Потрібно зауважити, що тут існують різні думки і у західних вчених. Соціологи більш схильні до вузького визначення конфлікту, психологи — до широкого11. На наш погляд, під конфліктом слід розуміти таку поведінку сторін, яка спря-мована на завдання взаємної шкоди. Тобто, сторони перебувають у ситуації протиборства і здійснюють дії, спрямовані одна проти одної[5].

Таке бігевіористичне розуміння конфлікту дає змогу відмежувати його від суміжних явищ — конкуренції, ворожості і ворожнечі, останні з яких по суті є явищами психічного характеру, які стосуються психіки індивідів та груп, а не їх поведінки.

Про що свідчить така ситуація? З одного боку, спостерігається позитивна тенденція до спеціалізованого вивчення деяких аспектів конфлікту в рамках окремих напрямків (наприклад з точки зору психології, як це робить Ішмуратов), а з іншого, питання про науковий статус дисципліни, її предмет та методи вивчення конфлікту залишаються нез'ясованими.

Термін «конфліктологія» в різних словосполученнях набув поширення на території колишнього Радянського Союзу в результаті збігу кількох обставин:

1. Відсутності однозначного розуміння понять у суспільних науках взагалі та нерозвинутості вітчизняної наукової термінології зокрема.
2. Слабкого рівня досліджень у вивченні конфлікту недержавними і неурядовими науковими закладами.
3. Бажання надати більшої науковості працям.
4. Неадекватного використанням терміна у мас-медіа.
5. Бажанням уникнути «негативної» конотації при використанні терміна «конфліктний».

Принагідно зауважимо, що на Заході, коли йдеться про традицію вивчення проблеми суспільною думкою, вживають словосполучення «conflict tradition», коли йдеться про теорію, вживають «conflict theory», а щодо прикладних досліджень

конфліктів, використовують термін «conflict studies». Йдеться передусім не про калькування англіцизмів, а про розвиток повновартісної і водночас уніфікованої наукової термінології, що була б зрозумілою як вітчизняним, так і західним дослідникам. Тому загальний комплекс проблем, пов'язаний з емпіричним і теоретичним вивченням конфліктів, пропоную називати так, як це прийнято у світі, «вивчення конфлікту», «студії конфлікту»; підхід до аналізу макросуспільних явищ з точки зору конфлікту — «конфліктним підходом», теоретичні питання розглядати у руслі теорії чи теорій конфлікту. Причиною написання статті стала потреба наукового вивчення конфлікту як об'єктивної реальності, що існує в різних сферах суспільного життя, та стурбованість, викликана різнобоєм у вживанні терміна представниками різних суспільних дисциплін. Відтак постає необхідність вироблення однозначного розуміння терміна «конфліктологія», а також предмета та методів цієї дисципліни.

На рівні аналізу конфлікту як об'єктивного явища суспільного життя в соціології сформувався певний напрямок, що має назву соціологія конфлікту. Сумнівно, чи цей напрямок можна віднести до спеціальних соціологічних теорій, як спробували показати деякі вітчизняні автори. Різниця тут не у рівні прояву конфлікту, а у рівні аналізу. Нарешті, з точки зору вирішення практичних потреб зменшення рівня насильства у конфліктах різного рівня складності був створений спеціальний напрямок, що має назву Peace studies. Основні проблеми, що тут розглядаються, — це вивчення причин виникнення конфлікту, пошук шляхів ненасильницького врегулювання конфлікту та умов, що сприяли б збереженню миру. Виникнення цього напрямку пов'язане з діяльністю норвезького вченого Йогана Гальтунга (*Johan Haltung*).

Близьким до останнього є напрямок з експериментального вивчення конфлікту, що базується на аналізі окремих випадків — Conflict studies. Щоправда, в рамках цього підходу рівень аналізу конфлікту коливається від мікроконфліктів (на рівні окремих індивідів) до міжнародних.

Окреме місце в західному суспільствознавстві займає така дисципліна, як полемологія. Творці цієї дисципліни виводять її назву від гераклітівського polemos, що означає не лише війну, але й конфлікт у широкому значенні цього слова. Полемологія — це міждисциплінарний напрямок досліджень, що розвинувся головно у Франції і вивчає причини виникнення конфліктів та воєн й умови збереження миру. Крім того, окремі аспекти конфлікту вивчаються в рамках таких соціологічних та психологічних теорій, як теорія груп, теорія ролей, теорія організацій, теорія управління та ін.

3. Розгортання конфлікту у часі.

Як будь-яке соціально-психологічне явище конфлікт може бути розглянутий в просторі і в часі. В такому випадку можна говорити про динаміку конфлікту, тобто про хід розвитку конфлікту за його етапами і фазами.

Більшість психологів виокремлюють такі етапи конфлікту: 1) виникнення передконфліктної ситуації; 2) усвідом-лення ситуації як конфліктної; 3) конфліктна поведінка (взаємодія); 4) етап вирішення конфлікту; 5) післяконф-ліктна фаза.

Передконфліктна ситуація фіксує існування, наявність реальних протиріч в інтересах, потребах, цілях сторін. Кожного дня, виникаючи на роботі, в побуті, в родині, багато з реальних протиріч можуть існувати досить довгий час, ніяк не виявляючи себе. Об'єктивні суперечливі ситуації, які -икають в нашому житі, утворюють можливість виник- ~-:ня конфлікту і переходять в реальні тільки при поєд- -і- ні з суб'єктивними факторами. Це означає, що недоліки І гобничого характеру є умовою виникнення перед конфліктної ситуації. Який же розвиток отримає ситуація зале-

-Усвідомлення передконфліктної ситуації пов'язане з .тийняттям ситуації як конфліктної, з розумінням необ- ^ності прийняття рішень у відповідь на певні дії. Назва . стадії - «Треба щось робити!». На цій стадії в поведінці -глини виявляються роздратованість, агресивність, неврі- : -оваженість. Відбуваються зміни в поведінці і ставленні до :~очення.

- Конфліктна взаємодія - найгостріша і сама емоційна стаадія. Суть її - реальні дії і кроки по блокуванню досягнення

- мети іншою стороною. В юридичній науці це стадія інциденту. На даному етапі загострюється емоційний фон, іноді ■ юди стають некерованими і не усвідомлюють своїх дій.

На стадії вирішення конфлікту усувають (в усякому :ізі роблять спробу) об'єктивні причини конфліктної ситуації, Ця стадія може починатись, минаючи стадію конфліктні взаємодії. Сучасна конфліктологія пропонує декілька ' дходів і методик вирішення конфліктів.

- Післяконфліктна стадія характеризується емоційними "переживаннями. Саме на цій стадії відбувається перший раціональний аналіз причин і ходу конфлікту.

Запитання для повторення.

1. Чи є актуальною проблема конфліктів для сучасної науки? Дійте обґрунтовану відповідь.
2. Існує багато визначень поняття «конфлікт». Яке з них здається вам найточнішим. Чому?
3. Як змінювалися уявлення людей про конфлікти впродовж розвитку цивілізації?
4. Як Ви ставитися до конфліктів?

ГЛОСАРІЙ

Конфліктологія - вчення про конфлікт, його генезу, протікання, наслідки тощо; розділ соціології, а саме політичної соціології, та психології.

За визначенням М. І. Пірен ***конфліктологія*** — «наука в багатьох вимірах: вона охоплює людину, її місце в природі, людському суспільстві і специфіку психологічних оцінок та внутрішньоособистих вимірів. Конфліктологія — міждисциплінарна галузь знань. У ній мають місце поняття та категорії багатьох наук, які певною мірою пов'язані з проблемами життя і розвитку» В іншому місці конфліктологія визначається як «наука про зіткнення, проблемне функціонування особи, людського суспільства, природи та взаємодії людини і природи».

Конфліктні відносини – способи переборювання і запобігання конфлікту.

Соціально-психологічний клімат - фіксований стан міжосо-бистісних стосунків у колективі, який характеризується груповою згуртованістю, інтегруванням, відповідністю формальної структури неформальній, взаємною довірою, рівнем комфортності та іншими соціально-психологічними показниками. **Співробітництво** - стратегія поведінки в ситуації конфлікту, орієнтована на спільний пошук рішень, що задовольняють інтереси всіх сторін, яка несе у собі взаємну працю і тісне спілкування,

Література

Ємельяненко Л. М. Конфліктологія. - К.: КНЕУ, 2003. — 315 с.

Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. [для студентів, аспірантів і викл. вищ. закл. освіти України] / Г. І. Луцишин ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. – 200 с. – Режим доступу: . – Бібліогр.: с. 191-197 (123 назви). – ISBN 978-617-607-731-2

Конфліктологія : навч. посіб. для вищ. військ. навч. закл. / О. О. Волинець, С. М. Волощук, М. П. Гетьманчук та ін. ; за ред. М. П. Гетьманчука, П. П. Ткачука ; М-во освіти і науки України, М-во оборони України, Нац. ун-т "Львів. політехніка", Ін-т гуманіт. та соц. наук, Львів. ін-т сухопут. військ ім. гетьмана П. Сагайдачного. – Л. : ЛІСВ, 2007. – 327 с. : табл. – Бібліогр.: с. 295-302 (154 назви). – ISBN 966-7596-83-4

Основи конфліктології : Навч. посіб. для студ. ВНЗ / А. М. Гірник. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2010. – 222 с.

Пірен М. І. Конфліктологія. - К.: МАУП, 2007. - 360 с.

Соціальна конфліктологія : підручник / Л. Й. Гуменюк; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 563 с. - Бібліогр.: с. 544-563.